

ПРИНОС КЪМ ТЕОРИЯТА И ПРАКТИКАТА НА МАНИПУЛАЦИЯТА В МЕДИЙНИЯ ДИСКУРС

Антон Гецов. *ПО СЛЕДИТЕ НА СКРИТИЯ СМИСЪЛ. Предпоставки и инструменти за скрито манипулативно въздействие в дискурса на българската популярна преса.* Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. 2009, 302 с.

Въпросът за манипулирането на общественото мнение си остава един от най-интригуващите, най-провокиращите въпроси на теорията на комуникацията. И това е във връзка с устойчивото навлизане на манипулациите във всички сфери на обществения живот. Неосъзнатото въздействие върху вкусовете, предпочитанията и поведението на хората привлича вниманието на психолози, социолози, политолози, лингвисти, културолози, философи. Като цяло обаче преобладават емпиричните описания на отделни прояви на манипулирането или чисто външното, повърхностното групиране на използваните техники, без да се търси обяснителната сила на осмислянето на самите механизми за сугестивно въздействие върху масите. Проучването на техническата страна на въпроса до голяма степен е изтласкало настрана стремежа за достигане до неговата същност. Констативните изследвания преобладават над обяснителните. Сложността на теоретизирането на въпроса за манипулативното въздействие произтича от неговия интердисциплинарен характер. За да бъде осмислен той пълноценно, трябва да се вземат под внимание фактори от най-различно естество – психологическо, психолингвистично, социологическо, социолингвистично, семиотично, културологично.

В това отношение не може да не се отбележи приносният характер на книгата на Антон Гецов „По следите на скрития смисъл. Предпоставки и инструменти за скрито манипулативно въздействие в дис-

курса на българската популярна преса”, която цели концептуалното осмисляне на различни аспекти на манипулацията, осъществявана в частност чрез популярните медии, и предлага многостранен анализ на изследвания феномен. И макар авторът да отбелязва, че книгата включва студии и статии, които взети заедно нямат характер на монографично изследване, чрез тяхното обединяване е постигната единност, споеност, като са осветени проблеми, които взаимно се допълват и изясняват. Първият раздел включва материали, в които се интерпретират преди всичко „екстралингвистичните причини, условия и обстоятелства, които предпоставят, съпътстват и катализират използването на манипулативния инструментариум в дискурса на популярната преса”, а вторият – „анализи на конкретни текстуиращи механизми и техники с несъмнен сугестивен потенциал, чрез които се „материализира” скритото манипулативно въздействие чрез популярните вестници у нас” (с. 19). Въпреки че лингвистичният аспект на манипулативното въздействие в книгата е на преден план, изследването е интердисциплинарно, тъй като заради проникването в самата същност на нещата са взети под внимание и социологически, и психологически, и семиотични фактори на манипулацията. Самият лингвистичен аспект на изследването е осъществен от позициите на постиженията на лингвистичната прагматика, когнитивната лингвистика, социолингвистиката, медиалингвистиката, текстолингвистиката. И тъй като не съществува общоприета дефиниция за понятието „манипулация”, още в самото начало на книгата авторът прави уточнението, че под манипулация разбира „скритото и преднамерено въздействие върху психиката (и преди всичко върху подсъзнанието) на обекта на манипулиране, чиято цел е усилията и на адресанта (осъзнато и активно), и на адресата (неосъзнато и пасивно) да бъдат синхронизирани и мултиплицирани, за да се реализират ефективно, елегантно и необратимо утилитарните цели на субекта в манипулационния процес” (с. 18). Обект на специално внимание в книгата е масовата комуникация, осъществявана от различен тип преса – качествена (сериозна, елитарна) и популярна (булевардна, масова), както я нарича авторът, като акцентът е върху последната.

В първия раздел на книгата, озаглавен „Предпоставки за скрито манипулативно въздействие в дискурса на българската популярна преса”, авторът, като изхожда от дефиницията за манипулация, отбелязва, че за да бъде разбрана манипулацията, трябва да се познават социокултурните сфери на нейното действие и състоянието на конкретния социум, който

в една или друга степен се поддава на внушения. Необходимо е също така съобразяването с естествената предразположеност на човешката психика към манипулативно въздействие, с механизмите за осъществяване на социален контрол.

Специално внимание е отделено на осмислянето на масовата комуникация в парадигмата на лингвистичната прагматика, като е коментирана приложимостта на формулирания от П. Грайс принцип на кооперирането с неговите постулати за пълнотата на информацията, за нейното качество, релевантност и начин на изразяване. Отбелязана е различната интенция на участниците в масовата комуникация: адресатът се стреми да получи информация, адресантът – да въздейства върху адресата, като е направено разграничаването между упражняването на въздействие чрез информиране в дискурса на качествената преса и характерното за популярната преса упражняване на въздействие чрез манипулиране. Отбелязан е характерът на връзката между адресант и адресат, която е не само едностранна, но и императивна, а така също е и технически опосредствана. Акцентирано е върху интертекстуалността в медийния дискурс, разбирана „не просто като зависимост от други текстове, а като постоянна симбиоза, от една страна, между текстовете, които изграждат диахронния (вертикалния) контекст, т.е. текстове, които са свързани хронологически по някакъв начин с една и съща информация, а, от друга, между текстове, които изграждат синхронния (хоризонталния) контекст, т.е. текстове, които са свързани само пространствено с определена информация, но обективно нямат нищо общо с нея” (с. 88). Въз основата на така структурирания анализ е направен изводът за неприложимостта на принципа на кооперирането в масовата комуникация, което предопределя оптималните възможности за скрито, манипулативно въздействие от страна на адресанта на масовата комуникация.

В съответствие със стремежа за обясняване на манипулативното въздействие на масовата комуникация тя е анализирана с оглед и на основните компоненти на комуникативната ситуация (по Р. Якобсон): адресант, адресат, съобщение, канал, код, референт. Направен е общият извод относно съобразяването на адресанта с такива екстралингвистични фактори, като степента на икономическо и социално развитие на масовата аудитория (адресата на масовата комуникация), със собствените си прагматични намерения при подбора на оптимална манипулативна стратегия за въздействие. Направени са и конкретни изводи, които засягат ситуацията на масовата комуникация в България в началото на XXI

век – относно влиянието на липсата на стратификация на обществото върху качеството на манипулациите; относно влиянието на доминиращата бездуховност на обществото върху избираните стратегии за манипулиране; относно определящата роля на пазарните механизми за доминирането на популярната преса над качествената; за предопределеността на използвания начин на изразяване в българската популярна преса от прагматични фактори и др.

Изследвана е и ролята на комуникативната компетентност (по Д. Хаймс) на колективния адресант, включваща неговата езикова, дискурсивна, социолингвистична и социокултурна компетентност като фактор в дискурса на доминиращата в българската масова комуникация популярна преса. Направен е изводът, че отделните съставни части на комуникативната компетентност на адресанта в популярната преса нямат еднаква прагматическа тежест в реализацията на неговата комуникативна компетентност като цяло; че демонстрацията на перфектна езикова и достатъчна дискурсивна компетентност в комбинация с недостатъчна социокултурна компетентност не може да осигури желаното внушение у адресата; че от гледна точка на прагматичните цели на колективния адресант за предпочитане е доброто съчетаване на социокултурната с дискурсивната компетентност, а не с езиковата.

Разгледаните в първия раздел на книгата общи проблеми на манипулативното въздействие на масовата комуникация подготвят читателя към осмисляне на самите инструменти за манипулативно въздействие на българската популярна преса, представени във втория раздел на книгата. Изтъкнато е манипулативното въздействие на заглавието, особено във вестникарските издания, което е по-бързо и по-лесно възприеманата част на текста. Направен е изводът, че манипулирането чрез подмяната на илокутивната насоченост на заглавието е иманентна характеристика на дискурса на популярната преса. Изследван е също така ефектът от съвместната употреба на неравностойни във формален, функционален и прагматически аспект имена, назоваващи действащи лица с паритетен или близък до паритетния социален статус (ср. *Путин към Сергей; Бойко и Костов сядат на една маса; Мони се посвети на Симеон*). Чрез перфектен лингвистичен и лингвопрагматичен анализ са обяснени постиганите чрез подобни заглавия внушения. Като инструмент на манипулативно въздействие е представено и хитроумното и провокативно използване на цитатите в популярната преса за изразяване на обективност, точност, безпристрастност, използването на перифразирането, социо-

лингвистичната подмяна на регистъра на изказването и др. Разгледани са и манипулативните възможности на интервюто (жанр с информативна функция), в това число и случаи на размяна на комуникативните роли на интервюиращ и интервюиран, когато отговорът на интервюираните се подлага на интерпретация от интервюиращия, който модифицира думите на събеседника си в съответствие със своите манипулативни цели. Анализирани са и манипулативните възможности на случаите, когато се преназовава факт, явление или действие, събитие и т.н. (така наречената номинализация), като по този начин се каналзира и се улеснява процесът на възприемане на информацията от страна на адресата и едновременно с това се извършва неговото манипулиране, или, както образно се изразява авторът, се върви „от кондензация на текста към приватизация на подсъзнанието”. Разгледан е също така сугестивният потенциал на позоваването на източник на информацията в популярната преса, случаи на позоваване на безлични, събирателни, неопределени, абстрактни или двусмислени източници (ср. *според стачкуващи учители, поясниха добре информирани източници*). Представените инструменти на скрито манипулативно въздействие са илюстрирани чрез богат илюстративен материал, извлечен от различни издания на българската популярна преса. Представеният към всеки пример лингвистичен анализ убедително показва, че манипулативните възможности на словото се поддават на точни обяснения, че е възможна дисекцията на сугестивното въздействие.

Книгата на Антон Гецов несъмнено ще допринесе за цялостното, концептуалното осмисляне на теоретичните проблеми на манипулацията. А познаването на принципите на масовата комуникация и на механизмите на скритото и преднамерено въздействие върху психиката на обекта на манипулиране има и практическа стойност, тъй като е ценно за уменията за изработване на ефективни манипулативни послания. Книгата ще представлява интерес за тези, които професионално се занимават с манипулирането на общественото мнение, и за широката публика, която е добре да знае как да се предпазва от манипулации.

Живка Колева-Златева